

PARK MUŻAKOWSKI / MUSKAUER PARK – KONSERWACJA BEZ GRANIC

THE MUSKAUER PARK – CONSERVATION WITH NO LIMITS

Położony po obu stronach granicy na Nysie Łużyckiej, Park Mużakowski / *Muskauer Park*, wpisuje się we współczesną historię Europy, jako symbol pojednania między Polską a Niemcami. Stał się także wzorem współpracy w dziedzinie ochrony i kształtowania krajobrazu kulturowego. Inicjatywa podjęcia tych działań, wyprzedziła o przeszło 10 lat zjednoczenie Europy, a tym samym umożliwienie realizacji idei konserwatorskiej.

Polskie i niemieckie osoby zaangażowane w proces odnowy parku, rozpoczęty w końcu lat 80. XX. w., stały się kontynuatorami tradycji dawniejszych znakomitych ogrodników, dbających o zachowanie dzieła jego twórcy. Ich misja wymagała rozwiązania szeregu zadań, uwarunkowanych konserwatorsko, administracyjnie, organizacyjnie, prawnie i politycznie.

Dzieło księcia von Pückler-Muskau

Park założony w początkach XIX wieku jest dziełem jednego z najbardziej znanych niemieckich planistów ogrodowych XIX w., Księcia Hermanna von Pückler-Muskau. Za początek zakładania parku uznawany jest rok 1815. Książę po powrocie z Anglii, zainspirowany tamtejszym krajobrazem i ogrodami, przedstawił mieszkańcom miasta Muskau swoje plany, prosząc o wsparcie w realizacji. Polem jego działań stała się odziedziczona w 1811 roku rodowa posiadłość, o korzeniach sięgających średniowiecza. Książę zamierzał zrealizować tu utopijną wizję mikroświata, zawierającego atrybuty miejscowej historii i tradycji, albo były uważane za takie przez niego, świadczące o wielowiekowej historii rodu i jego wysokiej pozycji.

Przedsięwzięcie zaplanowane z rozmachem obejmowało szerokie prace: likwidację fosy i murów obronnych wokół dawnej rezydencji, zmianę przebiegu ulic i układu głównych budowli zespołu, budowę pawilonów, sztucznych jezior i cieków, prace melioracyjne, zmiany w ukształtowaniu terenu i nasadzenie tysięcy drzew. Doprowadziły one do przekształcenia rezydencji i stworzenia rozległej, wyrazistej i prostej kompozycji, po obu brzegach Nysy Łużyckiej.

Losy parku po 1945 r.

Ciągłość kultury tej kompozycji przerwała II wojna światowa, która odbiła również piętno na późniejszych losach parku. Walki frontalne na Nysie Łużyckiej w początkach 1945 r., spowodowały zniszczenia rezydencji i budowli parkowych, w tym mostów na Nysie, łączących części parku. Zniszczeniu uległy łąki, wnętrza parkowe i drzewa. Ich poranienie odłamkami pocisków widoczne jest do dziś.

Ustanowienie nowego ładu politycznego w Europie oznaczało podział parku pomiędzy Polskę i Niemcy. To położyło kres wspólnemu rozwojowi obu części i stało się przyczyną rozpadu historycznej kompozycji. Po niemieckiej stronie znalazło się centrum rezydencjonalne z Parkiem Zamkowym i Górskim oraz

Uzdrowskiem, stanowiące ok. 1/3 całości założenia, około 200 ha.

Kompozycja parku w okrojonej postaci, nie wyróżniała się wśród innych założeń z epoki. Na szczęście przez okres powojenny park utrzymywany był w dobrych standardach konserwacyjnych. Wschodnia część – dawne przedmieście Bad Muskau, obejmująca 2/3 historycznej kompozycji – ok. 530 ha, znalazła się na terytorium Polski. Ten wyrwany z kontekstu fragment, pozbawiony uzasadnienia kompozycyjnego, został wcielony administracyjnie do nowopowstałego miasta Łęknica. Część zadrzewioną włączono do Gospodarstwa Lasów Państwowych. Historyczna *ornamental farm* została przejęta przez Państwowe Gospodarstwo Rolne.²

W perspektywie tamtych lat nie było szans na przywrócenie wartości historycznego parku. W takiej sytuacji jego walory nie mogły być docenione w polskich kręgach fachowych, mimo że znalazł odpowiednie miejsce w literaturze przedmiotu wydanej w PRL. Park nie funkcjonował również w świadomości lokalnej społeczności.

Reintegracja historycznej kompozycji

Impulsem, który zdecydował o rozpoczęciu rewaloryzacji parku jako całości stała się inicjatywa Instytutu Ochrony Zabytków w Dreźnie, podjęta przez polskich konserwatorów. Partnerem strony niemieckiej stał się Zarząd Ochrony i Konserwacji Zespołów Pałacowo-Ogrodowych, z siedzibą w Warszawie.

Dzięki pierwszej akcji, został odtworzony Kamień Pücklera, pomnik ku czci twórcy parku – stanowiący centralny element kompozycji po stronie polskiej. Zrekonstruowano także widok z niego na stronę niemiecką. Odstonięty w 206 rocznicę urodzin księcia, 30 października 1991, stał się kamieniem węgielnym dla rewaloryzacji polskiej strony, i dla całego procesu przywracania jedności historycznej kompozycji, trwającego już ponad 18 lat.³ Różna intensywność prac rewaloryzacyjnych pozwala na wyróżnienie kilku etapów.

W niemieckiej części prace skupiały się na projektach konserwacji obiektów architektonicznych. Po stronie polskiej proces objął tworzenie podstaw merytorycznych: procesu konserwatorskiego, prac inwentaryzacyjnych, badań i analiz zachowanego zasobu substancji zabytkowej, porządkowania sytuacji legislacyjnej. Ważnym krokiem było objęcie terenu ochroną prawną.⁴

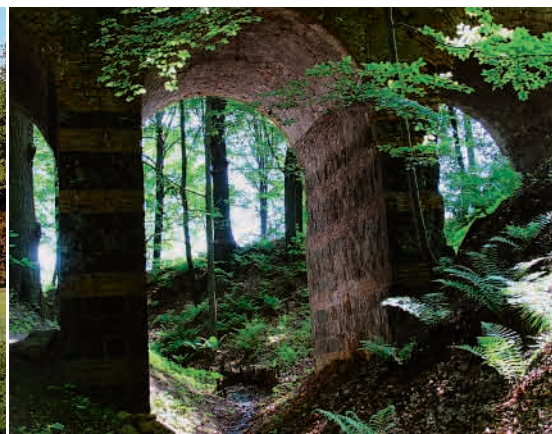
Od 1992 roku Ośrodek, administruje parkiem w imieniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz prowadzi prace rewaloryzacyjne.⁵ Od 1993 roku partnerem strony polskiej jest niemiecka Fundacja Parku Księcia Pücklera w Bad Muskau – *Stiftung Fürst-Pückler-Park Bad Muskau*.

Współpraca polsko-niemiecka

Zapoczątkowana przez grupę polskich i niemieckich specjalistów pod Kamieniem Pücklera jest jedynym przykładem trans-

Il. 1. Wnętrza krajobrazowe w Dolinie Nysy – polska strona Parku (fot. aut.).
Fig. 1. *Landscape interiors in the Neisse Valley – the Polish side of the Park* (photo by the auth).

Il. 2. Most Arkadowy – polska strona Parku (fot. aut.).
Fig. 2. *The Arcade Bridge – the Polish side of the Park* (photo by the auth).

granicznej współpracy w konserwacji zabytków ogrodowych, unikalnym przykładem „w Europie i dla Europy”.⁶ Zapal uczestników sprawił, że współpraca przerodziła się w trwały związek – wielką rolę odegrało osobiste zaangażowanie uczestników tego procesu. Sformułowane od początku wizje ochrony i rewaloryzacji książęcego dzieła, których ideą było traktowanie parku jako historycznej całości, stały się na następne lata podstawą do formułowania programów konserwatorskich dla obu części założenia.

Współpraca obu instytucji realizuje się na różnych poziomach. Dyskutowane są problemy pielęgnacji, strategii rewaloryzacji i perspektywnego rozwoju parku jako całości, ochrona wartości kulturowych jego otoczenia, prowadzony jest monitoring prac. Ważnymi obszarami współpracy są promocja parku, m.in. wspólna organizacja Święta Parku, konferencji i wystaw poświęconych parkowi, sztuce ogrodowej i konserwacji ogrodów; wspólne wydawnictwa, kształcenie praktyczne ogrodników pracujących w zespołach zabytkowych, wykorzystanie obiektu dla celów kulturalnych, turystycznych oraz marketing.

Kooperacja ma też charakter kontaktów codziennych – praktycznej pomocy i bezpośredniej współpracy brygad pielęgnacyjnych. Po latach Park Mużakowski stał się ośrodkiem polsko-niemieckiej współpracy konserwatorskiej w ratowaniu wspólnego dziedzictwa, projektów i różnorodnych inicjatyw w wielu dziedzinach życia społecznego po obu stronach granicy, a także o zasięgu regionalnym.

Współpraca w transgranicznym parku jest postrzegana jako oczywista, oceniana jako bezpośrednia, pełna zaufania i przyjaźni, zyskała uznanie na płaszczyznach krajowych i za granicami. Jakość jej osiągnięć potwierdziły dwie nagrody przyznane instytucjom zarządzającym: nagroda Meliny Mercouri UNESCO Grecja w r. 1999 i nagroda Europejskiej Fundacji Kultury w 2002 r.

Wpisanie polsko-niemieckiego Parku Mużakowskiego / *Muskauer Park* 4 lipca 2004 roku na Listę Światowego Dziedzictwa, powitane w obu krajach z wielką satysfakcją, jest aktualnie ukoronowaniem tego procesu. Jest uwieńczeniem wysiłków kilkunastu lat pracy specjalistów po obu stronach granicy i otwarciem nowego rozdziału. Osiągnięte sukcesy zobowiązują do kontynuacji, utrwalenia wypracowanych osiągnięć i poszukiwania nowych możliwości.

Streszczenie: Położony po obu stronach Nysy Łużyckiej Park Mużakowski, stał się symbolem pojednania Polski i Niemiec oraz współpracy konserwatorskiej – ochrony krajobrazu. Te wspólne działania wyprzedziły o ponad 10 lat zjednoczenie Europy.

Stały się przedmiotem transgranicznego projektu rewaloryzacji, rozpoczętego w końcu lat 80. XX w. Wpisanie polsko-niemieckiego Parku Mużakowskiego na Listę Światowego Dziedzictwa, jest ukoronowaniem prac specjalistów po obu stronach granicy oraz otwarciem nowego rozdziału. Osiągnięte sukcesy zobowiązują do kontynuacji, utrwalenia osiągnięć i poszukiwania nowych możliwości.

Słowa kluczowe: Parki historyczne, rewaloryzacja zabytkowych zespołów ogrodowych, współpraca polsko-niemiecka, Lista Światowego Dziedzictwa Kultury.

Summary: Located at both sides of the Lusatian Neisse, the Muskauer Park became a symbol of reconciliation between Poland and by more than 10 years. The Park became the subject of a trans-border Germany and of cooperation in conservation – landscape protection. Those joint efforts have anticipated the unification of Europe restoration project, commenced in late 1980s. Entering of the Muskauer Park on the World Heritage List is the crowning achievement of the work of specialists at both sides of the border and opening of a new chapter. Those successes obligate to continue efforts, preserve achievements and seek for new opportunities.

Key words: historical parks, restoration of historical garden complexes, Polish-German cooperation, World Heritage List.

¹ Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków – KOBIDZ, Warszawa.

² Siewniak M., *Możliwości odtworzenia oraz zasady gospodarki w drzewostanach Parku Mużakowskiego po polskiej stronie Nysy Łużyckiej*, [w:] *Współpraca polskich i niemieckich konserwatorów zabytków celem rekonstrukcji parku Księcia von Pückler nad Nysą Łużycką w latach 1989–92 / Die Zusammenarbeit der polnischen und deutschen Denkmalpfleger zur Rekonstruktion des Parkes Furst von Pücklers an der Lausitzer Neisse in den Jahren 1989–92*, Studia i Materiały, Krajobrazy 5, Warszawa 1992, s. 97.

³ Na ten temat m.in.: Stachańczyk R., *Odstonięcie Kamienia Pücklera*, 30 października 1991. *Sprawozdanie z uroczystości*, [w:] *Współpraca polskich i niemieckich konserwatorów zabytków celem rekonstrukcji parku Księcia von Pückler nad Nysą Łużycką w latach 1989–92 / Die Zusammenarbeit der polnischen und deutschen Denkmalpfleger zur Rekonstruktion des Parkes Furst von Pücklers an der Lausitzer Neisse in den Jahren 1989–92*, Studia i Materiały, Krajobrazy 5, Warszawa 1992, ss. 29–35; Grau R., *Der Muskauer Park – Chance und Verpflichtung für grenzüberschreitende Gartendenkmalpflege*, [w:] Schmidt E., Hansmann W., Hammer J., (Hrsg.) *Garten-Kunst-Geschichte – Festschrift für Dieter Hennebo zum 70. Geburtstag*, Worms 1994, ss. 192–195.

⁴ W 1994 r. uznano park za Rezerwat Kulturowy Park Mużakowski w Łęknicy w Miejscowym Planie Ogólnym Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Łęknica; w 1998 i 2000 cały teren wpisano do rejestru zabytków.

⁵ Pierwotnie Zarząd Ochrony i Konserwacji Zespołów Pałacowo-Ogrodowych, przekształcony w Ośrodek Ochrony Zabytkowego Krajobrazu, dziś Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków.

⁶ Tak relacjonował to zdarzenie, stojący na czele grupy niemieckiej, konserwator Detlef Karg. Por.: Karg D., *Erster deutsch-polnischer Arbeitseinsatz im Muskauer Park*, *Die Gartenkunst* 1/1990, s. 160.